

Ο ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ Κ. Γ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ ΝΟΒΑ

Τὸ πατριωτικὸ αἴσθημα τῶν Ἑλλήνων, ἐκφραζόμενο σὰν ἔνστιχτη ἀγάπη τῆς γῆς τῶν πατέρων τους, σὰν ἀπεριόριστος ἔρωτας ἐλευθερίας, σὰν φωτεινὴ συνείδηση ἱεροῦ χρέους γιὰ τὴν προώσπιση μέχρι θανάτου τῶν πατρίων, στάθηκε τὸ χαρακτηριστικώτερο γνώρισμα τῆς Φυλῆς μας σὲ ὅλους τοὺς μακροὺς αἰῶνες τοῦ ἱστορικοῦ βίου της.

Τὰ «πάτρια» — ἐδάφη, ἐστίες, βωμοί, τεμένη, τάφοι, ἦθη, ἔθιμα, θέσμιμα, δοξασίες, ἀρχές, πεποιθήσεις, ἰδεώδη — πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸ γήϊνο βᾶθρο τῆς ρεαλιστικῆς ὑποστάσεως καὶ τὴν ὑπεργήϊνη ἔξαρση τοῦ ἰδεαλιστικοῦ νοήματος τῆς Πατρίδος, τὰ «πάτρια» σὰν καθολικὸ περιεχόμενο ὄλων τῶν ζωντανῶν ἀξιών τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἀπέτελεσαν πάντοτε τὸν ἀδαπάνητο θησαυρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ψυχῆς, δημιούργησαν τὸν ἰδιαίτερο θανμαστὸ κόσμο της. Ἀπὸ τὰ «πάτρια» ξεπήγασαν ὑψηλοφάνταστες ἐμπνεύσεις καὶ βαθυστόχαστες ἰδέες. Ἀπὸ αὐτὰ πυροδοτήθηκαν μεγαλότολμες ἐνέργειες, γενναιόφρονες πράξεις. Στὸ ἀπόκρυφο, στὸ ἀπρόδοτο, στὸ ἀπρόσιτο ἄδυτο ἀδύτων τῶν «πατρίων» συσπειρώθηκε σὲ ὄρες ὀλέθρου τὸ ἀκατάσβεστο ζώπυρο τοῦ Γένους τῶν Ἑλλήνων — καὶ διάσωσε τὴν ἀθανασία του. Ἄν ἔχωμε σὰν λαὸς καὶ σὰν ἔθνος τὴν ἀρχαιότερη ἱστορία ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ἂν ἔχωμε ἀξιοθαύμαστη πραγματικὰ ἐθνικὴν ἐνότητα σὲ συνεχῆ διάρκεια ζωῆς χιλιετηρίδων, τὸ χροσῆμα στὸ ἀλώβητο κῦτταρο τῆς Φυλῆς, πὸ ἀνανεώνεται ἀπὸ ἐποχὴ σ' ἐποχὴ, ἀπὸ αἰῶνα σ' αἰῶνα μέσα στὴν ἱερὴ κιβωτὸ τῶν πατρίων, χωρὶς νὰ χάσῃ ποτὲ οὔτε τὴ ζωικότητα, οὔτε τὴ δραστικότητα τῆς πεμπουσίας του. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία, πὸ χάρισε σ' ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα ἀκατάλυτα σύμβολα καὶ ἀτράνταχτα θέμελα πολιτισμοῦ, γράφτηκε σ' ὅλο τὸ μακρὸν πέρασμα τῶν αἰῶνων ἐπάνω στὴν ἴδια περγαμηνὴ μὲ τὸ ἴδιο μελάνι, μὲ τὴν ἴδια

γραφίδα. Ἄλάθευτος συντηρητής, ἀκαταπόνητος ἀνανεωτής, ἀταλάντευτος συνεχιστής ὁ ἀθάνατος Μέγας Πάν, ἀκοίμητος φρουρός τῆς ἀστέγνωτης ρανίδας τοῦ Ἑλληνικοῦ αἵματος, σὺς Ἑλικώνιες χαράδρες καὶ στοὺς Ἀρκαδικοὺς δρυμούς, μὲ τίς ἀμάραντες κληματίδες τῶν Ἑλληνικῶν πατρῶν ἔχει κατακαλύψει ἀπαραβίαστο κι ἀπόρθητο τὸ ἀνεύρετό του κρησφύγετο...

Τὸ Ἑλληνικὸ θαῦμα, ἀναγνωρισμένο καὶ πανθωμολογημένο ἀπὸ ὅλες τίς μεγάλες διάνοιες τῆς Οἰκουμένης, ἔχει, φυσικά, τὸ ἀστραφτερό του ἀποκορύφωμα στὴν κλασσικὴ ἐποχὴ μὲ τὴν ἀπαράμιλλη ἄνθηση τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης, μὲ τὴ μεγαλειώδη θεοτοκία τοῦ πνεύματος τῆς Ἑλευθερίας, μὲ τὴν ἀπαράβλητη ἀκμὴ τῆς Δημοκρατίας καὶ σὰν πολιτειακὸ κρηπίδωμα τῆς μεγαλοφυῶς εἰρήνης καὶ σὰν πολεμικὸν ὄρμητήριο εὐγενῶν ἀμυντικῶν ἀγώνων.

Ἄλλὰ δὲν ὑπῆρξεν ἀνεπανάληπτο τὸ Ἑλληνικὸ θαῦμα.

Ἡ φωτεινότητι Ἀμερικανίδα Ἑλληνίστρια Ἥντιν Χάμιλτον, ποὺ τὴν εἶχαν ἐπονομάσει «πρέσβειρα τοῦ ἀρχαίου κόσμου στὸ σημερινό», ἔχει γράψει: «Ἐδῶ καὶ δύομιση χιλιάδες χρόνια ἡ Ἑλλάδα ἀνακάλυψε τὴν Ἑλευθερία. Μέχρι τότε ἡ ἔννοια αὐτὴ ἦταν ἄγνωστη. Ἄλλὰ τὸ νὰ ἀνακαλύπτῃς τὴν ἐλευθερία δὲν εἶναι σὰν νὰ ἀνακαλύπτῃς τὴν ἀτομικὴ βόμβα. Δὲν ἀνακαλύπτεται μιὰ γιὰ πάντα. Ἄν οἱ ἄνθρωποι δὲν τὴν ἐκτιμῆσουν, ἂν δὲν μοχθήσουν γι' αὐτήν, ἡ Ἑλευθερία θὰ χαθῇ. Χρειάζεται αἰώνια ἐπαγρύπνηση. Οἱ Ἕλληνες ἤξεραν πολὺ καλά πὼς ἡ Ἑλευθερία δὲν ἦταν κάτω ἀυτονόητο, κάτω ἐπάνω στὸ ὁποῖο εἶχαν κληρονομικὰ δικαιώματα. Τὴν κέρδισαν μὲ τὸν ἰδρωτὰ τοῦ προσώπου των καὶ μὲ αὐτοέλεγχο». Ἄλλοῦ γράφει: «Οἱ Ἕλληνες ἦσαν λαὸς ποὺ ἤξερε νὰ σκέπτεται. Οἱ ἐπιστήμονες σήμερα ἀπολαβαίνουν τοὺς καρποὺς τῆς σκέψης ἐκείνων... Καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν βροῦσαν ἐπιστημονικὸ παρελθὸν ποὺ νὰ μορφώσῃ τὴ σκέψη τους. Ἡ ἐπιστῆμη ἄρχισε μ' αὐτούς». Ἐπιλέγει δέ: «Οἱ Ἕλληνες ἀγάπησαν τὴν τέχνη τῆς σκέψεως. Δὲν ἐδείλιαζαν ὅμως μπροστὰ στοὺς κινδύνους. Ἡ σκέψη δὲν τοὺς ἔκαμε δισταχτικούς. Ἄνοιγε τὸ δρόμο πρὸς τὴ δράση. Ὀλόκληρος ὁ Δυτικὸς πολιτισμὸς μας ἔχει βαθιὰ τίς ρίζες του σὲ ὅ,τι σκέφθηκαν κ' ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες πρὶν ἀπὸ δύομιση χιλιάδες χρόνια.

Ἐλευθέρωσαν τὸ νοῦ καὶ τὸ πνεῦμα καὶ ὅπουδήποτε ἢ σκέψη καὶ ἡ τέχνη τους διαδοθῆ, οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται μὴν ἀπολυτρωτικὴν ἐπίδραση. Στὰ περισσότερα ἀπὸ δυὸ χιλιάδες χρόνια αὐτὰ ποτὲ δὲν ξεπεράστηκε ἡ Ἑλλάδα στὴν ἔρευνα τῆς ἀλήθειας καὶ στὴ δημιουργία τῆς ὁμορφιάς».

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, Κυρίες καὶ Κύριοι, τὸ Ἑλληνικὸ θαῦμα δὲν ὑπῆρξεν ἀνεπανάληπτο. Γιατὶ μέσα στὸ Ἑλληνικὸ μας «εἶναι» διατηρεῖται ἀνεξόρυκτη, σὰν βαθειὰ καταβολή, ἡ λαχτάρα τῆς Ἐλευθερίας, συγχωνευμένη μὲ τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς, μὲ τὴν ἐρευνητικὴ ἀνησυχία τῆς σκέψης, μὲ τὴν εὐφρόσυνη αἴσθησι τῆς ὁμορφιάς.

Δὲ θὰ σταθῶ αὐτὴ τὴ στιγμή στὸν οἰκουμενικὸ ἄθλο τοῦ Μεγαλέξαντρου, οὔτε στοῦ Βυζαντίου τὸ ἀκριτικὸ ἔπος, οὔτε στοῦ Χριστιανισμοῦ τὸν κοσμοϊστορικὸ ἐναγκαλισμὸ γιὰ ν' ἀποδείξω τὴν ἀείστροφη ἐπανάληψη τοῦ Ἑλληνικοῦ θαύματος μὲ ἄλλες μορφές, μὲ ἄλλα περιεχόμενα, ἀλλὰ μὲ τὴν ἴδια πάντοτε οἰκουμενικὴ πολιτιστικὴ ἀποστολή, μὲ τὴν ἴδια πάντοτε παγκόσμια εὐεργετικὴ ἀπόδοσι. Ὅπως καὶ ὁ σημερινὸς πανηγυρισμὸς μας τὸ καλεῖ, θὰ σταματήσω στοῦ 1821 τὸ νέο Ἑλληνικὸ θαῦμα, ποὺ δὲν ὑπέστησε σὲ παγκόσμιο ἠθικὸ ἀντίλαλο καὶ σὲ παγκόσμιο εὐεργετικὸ ἐπηρεασμὸ. Τετρακόσια χρόνια σκληρῆς σκλαβιάς, διαμελισμένους μάλιστα ὅπως ἦταν ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τὸν Πόντο ἕως τὴν Ἡπειρο καὶ ἀπὸ τὰ Ἐπιάνησα ἕως τὴν Κύπρο, τετρακόσια χρόνια ἀνήκουστης τυραννίας καὶ ἐξανδραποδισμοῦ, ὅποιαδήποτε ἄλλη Φυλὴ θὰ τὴν εἶχαν διαλύσει, ἐξουθενώσει, ἐκμηδενίσει. Μὰ ὁ Ἑλληνικὸς πατριωτισμὸς, παντοδύναμος, συγκράτησε στὰ βάρη τῆς ψυχῆς τοῦ Γένους κάποια μαγικὰ στοιχεῖα ἀχάλαγα ἀπὸ κάθε διάβρωσι καὶ ἀπὸ κάθε φθορά. Ἡ μνήμη τῆς ἀφθαρτῆς δόξας τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου δὲν εἶχε ποτὲ νεκρωθῆ στὸ καθολικὸ ὑποσυνείδητο τῆς Φυλῆς. Γραμματισμένοι καὶ ἀγράμματοι ἔβλεπαν μὲ τὴν ἐνόρασή τους νὰ ἀχτινοβολῆ στὸ διηγετικὸ ἢ αἶγλη τοῦ Παρθενῶνα, ἀφουγκράζονταν στὰ ἔγκατα τῆς ἀκοῆς τους ν' ἀντιλαλῆ στὸ ἀχανὲς τὸ θούριο τοῦ Τυρταίου. Τὸ ὄνομα «Ἑλληνας», ὅταν εἶχεν ἀποτραβηχθῆ ἀπὸ τὴ δρῶσα ἱστορία, πῆρε τὴν ἔννοια τοῦ ὑπεράνθρωπου Ἡρώα, τοῦ ὑπερφυσικοῦ Γιγάντα, τοῦ ἀνίκητου Στοιχειοῦ. Ἀδί-

σταχτα πίστευαν ὅλοι τοὺς θαλασσομάχους, πὺν μολογοῦσαν τὸ καταπῶς ἢ Γοργόνα τοὺς βεβαίωνε μεσοπέλαγα ὅτι «ὁ Βασιλιᾶς Ἰλέξαντρος ζῆ καὶ βασιλεύει». Ὅσο γιὰ τὸ Μαρμαρωμένο Βασιλιᾶ — κανεῖς δὲ θὰ τολμοῦσε ν' ἀμφισβητήσῃ οὔτε στή γιὰ γιὰ οὔτε στὸν ἄγγονα ὅτι ἀπὸ σιγμῆ σὲ σιγμῆ, κάποια γραμμὴν ὄρα, θὰ τὸν πρόσταζεν ἢ Μοῖρα τῆς Φυλῆς νὰ ξεμαρμαρωθῆ καὶ νὰ ξανανεβῆ στὸ θρόνο τῶν Κωνσταντίνων!

Ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων, συνείδηση ἀξεροίζωτη τῆς αἰωνιότη-
 τας τῶν ἐθνικῶν πεπρωμένων, πίστη ἀκλόνητη στήν ἀθάνατη ἀξία τῶν
 ἀρετῶν τῆς Φυλῆς, πὺν ἐνσάρκωσε τόσον ὀλοκληρωτικὰ τὴν ἰδέα τοῦ ἐλεύ-
 θερου ἀνθρώπου, ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων, ἀνόθευτης ποιότητος
 βίωση καὶ ἀνώτερου ἠθους ἐπαλήθευση, ἔχει ἐξασφαλίσῃ μέσα στὰ ψυχικὰ
 ἀγαθὰ, πὺν κατώρθωσεν ὁ ἄνθρωπος νὰ προσκομίσῃ ἀπὸ τὸν οὐρανὸν στή
 Γῆ, ἔχει ἐξασφαλίσῃ πρωτεύουσα θέσῃ τιμῆς. Μὲ τὸ ἀγέραστο δημιουργικὸ
 σπέρμα του, μὲ τὴν ἀστείρευτη ζωοποιὸ του πνοή, ὁ Ἑλληνικὸς πατριωτι-
 σμὸς, δυνατὸς στὸ εἰρηρικὸ του «ναί», δυνατότερος στὸ πολεμικὸ του «ὄχι»,
 εὐτύχησε ν' ἀγωνισθῆ σ' ὅλες τὶς χιλιετηρίδες τῆς ἱστορικῆς του διαδρομῆς
 ὄχι γιὰ τὰ στενὰ τοπικὰ σύνορα τῆς μικρῆς μας Χώρας ἀλλὰ γιὰ τὰ εὐρύ-
 τατα ἠθικὰ σύνορα τῆς Ἀνθρωπότητος ὅλης. Γιὰ τὴν Ἐλευθερία, γιὰ τὴ
 Δικαιοσύνη, γιὰ τὴν Ἀξιοπρέπεια τοῦ Ἀνθρώπου. Σήμερα οἱ βασικῆς αὐ-
 τὲς ἀξίες τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ἔχουν υἰοθετηθῆ ἀπὸ μεγάλους λαούς,
 ἔχουν δοκιμασθῆ σὲ διεθνεῖς πολέμους, ἔχουν καθιερωθῆ σὲ παγκόσμια
 κλίμακα. Μπορεῖ νὰ ἔχη κανεῖς σήμερα τὴν ἐντύπωση ὅτι ὑπῆρξαν αὐτο-
 φρεῖς καὶ σὰν ἰδέα καὶ σὰν πράξη μέσα στοὺς ἀνθρώπινους πληθυσμοὺς
 τῆς Γῆς. Ἡ παγκόσμια ὁμως Ἱστορία ἀλλὰ διδάσκει. Καὶ ὀδηγὸς τῆς παγκό-
 σμιας Ἱστορίας, ἀναγνωρισμένος, παραδεγμένος, εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστο-
 ρία. Ἀπὸ αὐτὴν φωτίστηκαν μεγάλα πνεύματα τῆς νεώτερης ἐποχῆς γιὰ νὰ
 διαπιστώσουν ὅτι κρυμμένο εἶχεν ὁ Θεὸς τὸ μεγάλο του δῶρο τῆς Ἐλευθε-
 ρίας, κρυμμένο τὸ εἶχε βαθιὰ στήν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τὸ μέγα προ-
 νόμιο τῆς ἀποκαλύψεώς του τὸ ἐμπιστεύτηκεν ἢ Θεία Πρόνοια στοὺς Ἑλ-
 ληγες. Αὐτοὶ πρῶτοι ζυγίσανε τὸ εἰδικὸ βᾶρος τοῦ κρυμμένου δῶρου καὶ
 ἀνακήρυξαν τὴν Ἐλευθερία ὑψιστὴ ἀξία τῆς ζωῆς, ἀνακήρυξαν τὸ θάνατο

για την ἐλευθερία ὑψιστο ἀγαθὸ τοῦ Ἀνθρώπου. Κύρια προσπάθεια τῆς ἱστορίας ὅλης τῶν Ἑλλήνων στάθηκε τὸ πῶς νὰ διαμορφώσουν ἀρμονικὰ τὴν πραχτικὴ ροὴ τῆς ζωῆς τους μέσα στὸ πνεῦμα, μέσα στὸν ἰδεαλισμὸ τῆς ἐλευθερίας. Ἀπὸ τέτοιες βαθεῖς, συνειδητές, φωτεινές, λαγαρές πηγές ἀντλεῖ ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων τὴ δύναμή του, τὸ σφοῖγος του, τὴν ἀλκή του.

Ἡ Ἐπανάσταση τοῦ 1821 δὲν ἦταν ἓνα πολιτικὸ περιστατικὸ, πὸν οἱ τοτινὲς συνθήκες τὸ ζύμωσαν καὶ τὸ ὠρίμασαν σὰν ἀναπότρεπτη ἀνατροπὴ ἀμαρτωλοῦ σαπισμένου καθεστῶτος. Ἦταν αὐτὸ καθεαυτὸ κοσμοϊστορικὸ γεγονός γενικώτερης ἀξίας. Ἡ ἐλευθερία ξαναγύριζε στὰ ἱερὰ ἐδάφη ὅπου σὰν οὐράνιος σπóρος πρωτόπεσε καὶ πρωτοβλάστησε στὴ Γῆ. Καὶ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ μὴν ξαναγυρίση, γιατί ἡ ἰδέα της, ἡ ἀγάπη της, ἡ ἐλπίδα της, ἡ λαχτάρα της δὲν ἔσβησαν ποτὲ μέσα στὸ Ἑλληνικὸ στήθος, ὅσο βαριά κι ἂν τὸ πατοῦσε τὸ σιδερένιο πόδι τοῦ κατακτητῆ. Μὲ δίκαιη τιμὴ ἀναπολοῦμε τὴν Ἀπανταχοῦσα — «Γράμμα Ἐλεημοσύνης» — πὸν εἶχε συντάξει ὁ πρῶτος μετὰ τὴν Ἀλωση Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος γιὰ νὰ τὸνώσῃ μαζί τὸ θρησκευτικὸ καὶ τὸ ἐθνικὸ αἶσθημα τοῦ δουλωμένου ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη Γένους. Κι ἄλλο τόσο δίκαια τιμᾶμε τοὺς Λογίους, πὸν γιὰ νὰ θρηγήσουν τὴν πώση τῆς Κωνσταντινούπολης ἐπικαλοῦνται ὁ Ἀνδρόνικος Κάλλιστος τὸν Ὁρφέα καὶ τὸν Αἰσχύλο, ὁ Μάρκος Μουσοῦρος τὸν Πλάτωνα. Καὶ τὸ Δαόνικο Χαλκοκονδύλη καὶ τὸν Βησσαρίωνα καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Λάσκαρι. Καὶ τὸν Ἀντώνιο Ἐπαρχο, γιὰ τὴν ἔκκλησή του πρὸς τὸν Μελάγχθωνα ὑπὲρ συνασπίσεως τῶν Χριστιανικῶν λαῶν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Καὶ τὸν Ἰανὸ Λάσκαρι, πὸν προσφωνῶντας τὸν Αὐτοκράτορα Κάρολο Ε' ἔλεγεν: «Ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς μὲ στέλνει διὰ νὰ σᾶς καθικετεύσω νὰ λάβετε ἔλεος ὑπὲρ αὐτῆς...»

Οἱ ἐπώνυμοι αὐτοὶ ἀντιπροσωπεύανε κ' ἐκφράζανε τὸ φῶς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορικῆς συνειδήσεως. Ὑπάρχουν ὅμως, πολυπληθέστεροι, καὶ οἱ ἀνώνυμοι, πὸν ἀντιπροσωπεύανε κ' ἐκφράζανε τὴν πυρωμένη ἀνδρακιά τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορικῆς πίστεως, τὴν ἄσβηστη σπῖθα, πὸν ἦταν κρυμμένη στὴ στάχτη. Χωρὶς τοὺς πρῶτους, τοὺς λίγους, ἡ Ἑλλάδα δὲν θὰ εἶχε φωνή.

Χωρίς τούς δεύτερος, τούς πολλούς, ἡ Ἑλλάδα δὲν θὰ εἶχε σφρυγμό. Χωρίς τούς πρώτους δὲν θὰ εἶχε προβολή. Χωρίς τούς δεύτερος δὲν θὰ εἶχε καταβολή.

Τιμῶντας τούς πνευματικούς ἡγέτες, πὸν ἀνάφερα καὶ ἄλλους μεταγενέστερους ἕως τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῖ καὶ ἕως τὸ Ρήγα Φεραῖο, ἕως τὸν ἄξιο συνεχιστὴ τοῦ Ἰωάννη Πασχάλη Δονᾶ (ἂν εἶναι αὐτὸς ὁ συγγραφέας τῆς περιώνυμης «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας»), καὶ ἕως τὸν Ἀντόνιο Μαρτελάο, ἂς μὴν παραλείψωμε τὴν ὀφειλόμενη τιμὴ στοὺς πολλούς, στοὺς ἀφανεῖς, στοὺς ἀγνώστους: Στὴ λαϊκὴ μᾶζα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, πὸν χιλιοκομματιασμένη καὶ χιλιοσκορπισμένη σφάδαζεν ὄχι ἀπὸ ἀγωνία θανάτου καὶ διαλύσεως, ἀλλ' ἀπὸ ἀγωνία ἐπιβιώσεως καὶ ἀνασωματώσεως. Μέσα στὴ φυσιολογία καὶ στὴν ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ πὸ ἀξιοθαύμαστα εἶναι ὄχι τὰ κύτταρα, πὸν περισώθηκαν ζωντανὰ καὶ ἐνεργὰ μέσα στὴ φωτισμένη συνείδηση τῶν μορφωμένων, ἀλλὰ τὰ κύτταρα πὸν διατηρήθηκαν μὲ τὴν ἴδια δύναμη μέσα στὸ θαμπὸ ὑποσυνείδητο τῶν ταπεινῶν ἀνθρώπων τοῦ σκλαβωμένου λαοῦ. Γιὰ νὰ ὑπάρχη στὰ σπλάγχνα τοῦ λαοῦ ἀκοίμητη ἀπολευθερωτικὴ συνείδηση, μπόρεσε νὰ ὑπάρξῃ σὺς διάνοιες τῶν στοχαστῶν φωτεινὴ ἀπολευθερωτικὴ θεωρία...

Γιὰ τοῦτο σᾶς καλῶ νὰ θανατώσωμε καὶ νὰ δοξάσωμε κάποιαν ἄγνωστη χαροκαμένη Μάνα τῆς Θράκης ἢ τοῦ Πόντου ἢ τῆς Καππαδοκίας, ἢ τῆς Μακεδονίας ἢ τοῦ Μοριᾶ ἢ τῆς Ρούμελης ἢ τῆς Κρήτης, πὸν καταμόναχη στὴν ἐρειπωμένη καλύβα τῆς οἰκονομαίε λίγο λαδάκι μόνο γιὰ νὰ μὴν ἀφήσῃ ποτὲ σβηστὸ τὸ καντήλι τῆς στὸ εἰκονοστάσι. Τὸ ἀνάβει μὲ τρεμάμενα χέρια καὶ σταυροκοπιέται καὶ σταυροπροσκυνάει κι ἄλλο δὲν παρακαλεῖ κι ἄλλο δὲν ἀπαντέχει, ἢ Μάνα, παρὰ νὰ ξαναλάμψη ἢ Λευτεριά στὴ σκλαβωμένη Πατρίδα.

Πόσες τέτοιες Μάνες καὶ πόσες ἀδερφές ἀποκλεισμένες σὺς ὄρεινές κοιλάδες τῆς Ροδόπης, τοῦ Πίνδου, τοῦ Τμώλου, τοῦ Παρνασοῦ, τοῦ Ταυγέτου, πόσες καὶ πόσες, ὅλες τίς βραδυές, ὅλες τίς αὐγές, χρόνια κι αἰῶνες δὲν ἔκαναν τὴν ἴδια προσευχὴ μὲ τὴν ἴδια θερμὴ πίστη, μὲ τὴν ἴδια γελαστὴν ἐλπίδα!... Τί σημασία ἔχει ἂν ἤξεραν ἢ ἂν δὲν ἤξεραν, ἔστω καὶ στὰ μεγάλα

της κεφάλαια, τὴν Ἱστορία τῆς Πατρίδας, πὸν ἱκετεύανε τὸ Θεὸ νὰ τὴν ἀναστήσῃ, τῆς πατρίδας, πὸν ἀναθρέφανε τὰ παιδιὰ τους μὲ τὴν εὐχὴ νὰ θυσιαστοῦνε γιὰ τὴν ἐλευθερία της; Ζοῦσαν τὸ μῦθο της, ζοῦσαν τὸ θρῦλο της. Κ' ἦταν σὰ νὰ ἔξεραν τὴν Ἱστορία της ὅλη — κ' ἐκείνη πὸν πέρασε κ' ἐκείνη πὸν πρέπει νὰ ξαναπεράσῃ. Στὴν ἀναθυμητικὴ τῆς Πατρίδας ὥρα κάθε παλμὸς τοῦ πιὸ ταπεινοῦ ψαρᾶ σὶ ἀκρογιάλια τοῦ Αἰγαίου, κάθε ἀναστεναγμὸς τοῦ πιὸ ἀπλοϊκοῦ βοσκοῦ σὶ κράκουρα τῶν Ἀγράφων, ἀξιζαν ὅσο καὶ μιὰ σοφὴ σελίδα τοῦ Κοραῆ, ὅσο καὶ μιὰ ἐνθουσιώδης στροφή τοῦ Ρήγα. Ἀνάβλυζαν ἀπὸ τὸν ἴδιο καιμὸ, ἀπὸ τὴν ἴδια λαχτάρα, ἀπὸ τὸν ἴδιο πατριωτικὸ μυστικισμό. Προτοῦ ἀποκρυπτογραφηθῆ σὶ σκέψη τῶν «πεπαιδευμένων», εἶχε σκιρτήσῃ σὶν καρδιὰ τῶν «πεπεδημένων» τοῦ Ἄδῃ τῆς σκλαβιάς ἢ ἱστορικὴ νομοτέλεια πὸν προπαρασκεύαζε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐλευθερία. Τὸ γεγονός ὅτι ὅλα τὰ πατριωτικὰ ποιήματα καὶ ὅλες οἱ ἐξεγερτικὲς προκηρῶξεις, πὸν κυκλοφοροῦσαν σὶ Πανελλήνιο μεταξὺ τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ γιὰ τὴν προπαρασκευὴ τοῦ Ἀγῶνα, μιλοῦσαν γιὰ τὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα καὶ μνημόνευαν ὀνόματα ἐπιφανῶν της ἀνδρῶν, ἀποδείχνει πόσο διάχυτη ἦταν ἡ ἐπίγνωση τῆς μεγάλης ἐθνικῆς κληρονομιάς. Ἀνέβαινε ἀπ' τὸ Μαρμαρωμένο Βασιλιᾶ ὡς τὸν Διγενῆ Ἀκρίτα κι ὡς τὸ Μεγαλέξαντρο γιὰ νὰ φτάσῃ σὶ Μιλτιάδη καὶ σὶ Λεωνίδα, σὶ Θεμιστοκλῆ καὶ σὶ Περικλῆ, ἀκόμα καὶ σὶ Ἀγαμέμνονα καὶ τὸν Ἀχιλλέα.

Ἀξιοθαύμαστη ἢ ἀποστολικὴ ἐξόρμησι τοῦ ἐμπνευσμένου καὶ δυναμικοῦ ἐκείνου καλόγερον Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Πλουσιοπάροχο τὸ μορφωτικὸ του ἔργο. Ἄλλ' ἂν δὲν ἔβρισκε παντοῦ ὅπου περνοῦσε, Ρούμελη, Θεσσαλία, Ἡπειρο, ἂν δὲν ἔβρισκε ἔτοιμες τίς διψασμένες ἐκεῖνες ψυχές, τίς πεινασμένες ἐκεῖνες καρδιὰς τῶν ταπεινῶν ξωμάχων, ποῦ θὰ ἔπεφτεν ὁ σπόρος του καὶ ποῦ θὰ ρίζωνε καὶ πῶς θὰ καρποφοροῦσε;...

Ἀντιλάμπουν ἔκπαγλα σὶ μάτια μας τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Νάουσας τὰ ὀλοκαντώματα, οἱ δαυλοὶ τοῦ Κανάρη καὶ τοῦ Καψάλη. Ἄλλο τόσο πρέπει ν' ἀντιλάμπῃ ὁμως καὶ τῆς φτωχῆς γριούλας τὸ καντήλι, πὸν ὅταν εἶχε λίγο λάδι νὰ τὸ ἀνάψῃ σὶ Σούλι ἢ σὶ Καρπενήσι, σὶ χωριὰ τοῦ Βερμίου ἢ σὶν Καρούταινα, ἔπεφτε σὶ γόνατα νὰ παρακαλέσῃ τὸν Ὑψιστο γιὰ τὴν

ἐλευθερία τῆς Πατρίδας καὶ νὰ τοῦ τάξῃ τὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν τῆς γι' αὐτήν. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ γενικευμένο, τὸ καθολικὸ ψυχικὸ ὑπόστρωμα τοῦ Γένους, τὸ ἀνεξάντλητο σὲ χρυσάφι πίστεως καὶ σὲ ἀσῆμι προσδοκίας, πλάστηκαν οἱ προφῆτες καὶ οἱ ραψωδοί, οἱ ἥρωες καὶ οἱ μάρτυρες τοῦ 1821.

Τὴν ὀντότητα, τὴν ἐνότητα, τὴ συνοχὴ καὶ τὴ διάρκεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους διατρέχει, ὅπως τὸ αἷμα στὶς φλέβες τῶν γενεῶν ἀναλλοίωτο, ἔτσι καὶ τὸ ρεῦμα τοῦ πατριωτισμοῦ ἀναλλοίωτο στὶς φλέβες τῆς Ἱστορίας. Δὲν διατάζω νὰ ὀραματιστῶ ὅτι Ἑλληνας ἦταν ὁ πρῶτος ἐκεῖνος Ἀνθρωπος πού, τερματίζοντας τὴ νομαδικὴ ζωὴ τοῦ κνηγιοῦ, πρόσταξε τὴν οἰκογένειά του, ἀνάμεσα στὰ πράσινα στάχυα τοῦ σταριοῦ πού τότε πρωτόσπειρε καὶ τότε πρωτοφώμωσαν, πρόσταξε: «Θὰ μείνωμε γιὰ πάντα ἐδῶ!» Καὶ ἔμπηξε πασσάλους γιὰ νὰ στεριώσῃ τὴν πρώτη καλύβα. Κι ἄνοιξε τάφο γιὰ τὸν πατέρα του. Καὶ ὕψωσε βωμὸ γιὰ τὸ Θεό του. Κ' ἔπλεξε φράχτη ἀγκαθερὸ γιὰ τὰ ὑπάρχοντά του. Ἔτσι θεμελιώθηκε ἡ πρώτη πατρίδα ἐπάνω στὴ Γῆ. Καὶ γιατί νὰ μὴν ἦταν Ἑλληνας ὁ πρῶτος ἐκεῖνος θεμελιωτῆς τῆς πρώτης πατρίδας; Μήπως ὁ Ἑλληνας δὲ μόρφωσε πρῶτος τὴν ἔννοια τῆς πατρίδας, τὴν ἔννοια πού ἔδωσε στὴν πατρίδα ὄχι μόνον στατικὸ στὸ χῶρο τίτλο, ἀλλὰ καὶ ἐξελικτικὸ στὸ χρόνο ἠθικὸ κεφάλαιο; Μήπως ὁ Ἑλληνας δὲ δημιούργησε πρῶτος τὸ Ἄστυ, θαυματουργὸ κύτταρο τῆς πολιτικῆς συγκροτήσεως τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν; Μήπως ὁ Ἑλληνας δὲν ιδεάστηκε πρῶτος τὴν Ἐλευθερία, δὲν ἀφιέρωσε πρῶτος τὴ ζωὴ του στὴν ὑπεράσπισή της; Μήπως ὁ Ἑλληνας δὲν ἐρωτεύτηκε πρῶτος τὴν Ἀλήθεια καὶ δὲν ἀφωσιώθηκε πρῶτος στὴν ἔρευνά της μὲ κατακάθαρο μάτι, πού θεώρησε ξάστερα τὰ πάντα; Τέλος, μήπως ὁ Ἑλληνας δὲν αἰσθάνθηκε πρῶτος τὴν Ὁμορφιὰ καὶ δὲν ἀξιοποίησε πρῶτος τὴ χάρη της καὶ δὲν τελειοποίησε πρῶτος καὶ ἀνεπανάληπτα τὴν καλλιτεχνικὴ τῆς ἔκφραση; Ὅταν τόσο προνομιακὰ αὐτὸς πρῶτος διεύρυνε κ' ἐξύψωσε κ' ἐξωρῶσε κ' ἐμπλούτισε τὴν ιδεολογικὴν ἔννοια καὶ τὴν λειτουργικὴν ὑπόσταση τῆς Πατρίδας, ποὺς μπορεῖ νὰ τοῦ ἀρνηθῇ τὴν ὑπόθεση, τὴν εἰκασία ὅτι αὐτὸς πρῶτος σταμάτησεν ὀριστικὰ σ' ἓναν ἐριβόλακα ἀγρὸ τῆς Φθίας καὶ εἶπε τὸ μεγάλο τοῦτο λόγο: «Σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν τόπο θὰ ζήσω, θὰ πεθάνω, θὰ ταφῶ. Θὰ τὸν κάνω Πατρίδα!»;

Θέλω νὰ πιστεύω ὅτι τόσο πρωτόγονος εἶναι ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων. Δὲν ὑπῆρξεν ἐπίκτητος, ὑστερογενῆς, θεσμοποιήτος. Ἀνάθαλεν, αὐγινὲς ὥρες, ἀπὸ ἀπάρθρευτη γῆ πρωτοκατοίκητη. Ἀνάβλυσεν ἀπὸ ἄχραντο χυτὸ πρωτόλουβων ἀνθρώπων. Ὅσο κι ἂν ἔλαμπεν ἀπὸ Ἑλληνικὴν ἀρετὴν, εἶχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἑλληνικὸς πατριωτισμὸς ἀχινοβολίαν οἰκουμηνικότητος. Ὅσο κι ἂν ἀνάδινε δυνατὸ ἄρωμα Ἑλληνικότητος, ἄφηνε νὰ ἐπιπνέη καὶ ἰσχυρὴ εὐωδία ἀνθρωπιᾶς. Ὁ πατριωτισμὸς τῶν Ἑλλήνων γεννήθηκε σὰν ἀξία ποιότητος καὶ παραμένει στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων ἀμείωτης ἀξίας κεφάλαιο γιὰτὶ ἐμφορεῖται ἀπὸ πνεῦμα ἐλευθερίας, ἀπὸ αἴτημα ἀλήθειας, ἀπὸ ἔρωτα ὁμορφιάς.

Σὰν ἠθικὸ ἔργον τοῦ ἐσωτερικοῦ μας κόσμου ὁ πατριωτισμὸς τὸ διαφύλαξε «τὸ Ἑλληνικόν»: «ὄμαιμον» καὶ «ὀμόγλωσσον» καὶ «ὀμότροπον», ὅπως τὸ εἶχε προσδιορίσει ὁ Ἡρόδοτος. Σὰν δυναμικὸ κίνητρο τῆς ἐξωτερικῆς μας δραστηριότητος ποτὲ δὲν ἔβλαψε τὴν Ἀνθρωπότητα, πάντοτε πρὸς ὄφελός της ἐξώθησε τὸ ἔθνος μας σὲ ἀγῶνες, σὲ θριάμβους, σὲ θυσίες. Ποιᾶς Ἑλληνικῆς δόξας οἱ παιᾶνες δὲν ἀντιλάλησαν λυτρωτικὰ σ' ὅλη τὴν Οἰκουμένη; Καὶ ποιᾶς Ἑλληνικῆς θυσίας οἱ θρηνοὶ δὲν συγκίνησαν εὐεργετικὰ ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαοὺς τῆς Γῆς;

Ἄν προσπάθησα νὰ πεισῶ καὶ νὰ πείσω ὅτι Ἕλληνας ἦταν ὁ πρωτόγονος, ἀληξιάρχητος Ἀνθρώπος, πὸν στὴν ἐνιαία κι ἀτεμάχιστη ἀκόμα Γῆ ἴδρυσεν τὴν πρώτη πατρίδα, τὸ ἔκαμα γιὰ νὰ καταλήξω στὴν εὐχὴ καὶ στὴν ἐλπίδα ὅτι ἂν πρόκειται νὰ λείβουν ποτὲ οἱ πατρίδες ἀπὸ τὴ Γῆ (πὸν πιστεύω ὅτι δὲν θὰ συμβῆ ποτέ), ἡ Ἑλλὰς θὰ εἶναι ἡ τελευταία πατρίδα, ὁ Ἕλληνας θὰ εἶναι ὁ τελευταῖος πατριώτης.

Ἔρχονται ἀπὸ τὴ στιγμὴ στὴ μνήμη μου οἱ ὠραῖοι στὴν Κυπριακὴ διάλεχτο ἐπιγραμματικοὶ στίχοι τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη:

« Ἡ ρωμηοσύνη ἔν' φυλὴ συνώκαιρη τοῦ κόσμου,
Κανένας δὲν εὐρέθηκε γιὰ νὰ τὴν ἠξαλείψῃ,
Κανένας! γιὰτὶ σκέπει τὴν ἄψυχη ὁ Θεὸς μου!
Ἡ ρωμηοσύνη θὰ χαθῆ, ὄντας ὁ κόσμος λείψῃ! »

Εἶναι καλόδεκτη ἡ σύμπτωση ὅτι οἱ πατριωτικοὶ αὐτοὶ στίχοι προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Μεγαλόνησο, πὺν συνεχίζει μὲ τὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ Δευτεριά της τὴν προαιώνια παράδοση τοῦ Γένους μας.

Ὅπως κάθε μεγάλη Ἑλληνικὴ δημιουργία ἔχει ἔμπνευση ἀλλὰ καὶ μέτρο καὶ ρυθμὸ καὶ χάρη, ἔχει ἁρμονία, πὺν μὲ τόσο κάλλος ἀλλὰ καὶ μὲ τόσην ἀσφάλεια δίνει στὴν ἰδέα πραγματικὴν ὑπόσταση, ἔτσι καὶ ὁ πατριωτισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀρχιτεκτονήθηκε ἀπὸ τὰ βάθη τῶν αἰῶνων ἕως σήμερα ἐπάνω σὲ θεόδοτο σχέδιο. Ἐκεῖνο πὺν δὲν εἶναι στὴ ζωὴ μόνον ὁμορφιά καὶ μόνον χαρὰ, μόνον φυγὴ καὶ λύτρωση, ἀλλὰ εἶναι καὶ δραστικὸ της συστατικὸ πολυδύναμο — ἡ ποίηση — δὲν ἔλειψε ποτὲ ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ ζύμωση καὶ ἀπὸ τὴ διαίονια ἀναζύμωση τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ. Ὅρθά ἔχει εἰπωθῆ ὅτι ἐπιβίωσαν μὲ ἀνεξίτηλα ἔχρη πολιτισμοῦ μόνον οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι πὺν μπόρεσαν νὰ προβληθῶν ποιητικὰ στὴν ὀθόνη τῆς παγκόσμιας ἱστορίας. Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς προβλήθηκε ποιητικὰ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον γιὰτὶ ἦταν φυσικά, βιολογικά θὰ ἔλεγα, διαποτισμένος ἀπὸ ποίηση. Ἡ ποίηση ἦταν ζωὴ του καὶ ἡ ζωὴ του ἦταν ποίηση. Ποιητὲς ἦταν οἱ προϊστορικοὶ του βασιλιάδες — ὅπως ὁ Ὁρφεύς. Τέκνα εἰδυλλιακῶν ἐρώτων θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἦταν οἱ γενάρχες του. Ἐνα μεγάλο καὶ ἀθάνατο ποίημα ὑπῆρξε τὸ πρῶτο Εὐαγγέλιο, ἡ πρώτη ληξιαρχικὴ πράξις τῆς ἐθνικῆς του ἐνότητος — τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου. Τὰ πολιτιστικά του ἐπιτεύγματα καὶ τὰ πολεμικά του κλέη μεγάλοι ποιητὲς τὰ ἀξιοποίησαν ὄχι μόνον στὴ δική του συνείδηση ἀλλὰ καὶ στὴ συνείδηση ὄλων τῶν λαῶν. Ποιὰ πατρίδα δὲν θὰ ἦταν περήφανη νὰ ἐπαναλάβῃ σὲ ὦρα κινδύνου τοῦ Αἰσχύλου τὸν παιᾶνα:

« ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε,
ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναικάς, θεῶν τε πατρῶων ἔδη
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών» — ;

Καὶ σὲ ποιόν, ἀπανταχοῦ τῆς Γῆς, σεμνὸ τάφο πολεμιστῆ δὲν θὰ χάραζαν μὲ ἱκανοποίηση τοῦ Σιμωνίδη ἓνα ἐπίγραμμα:

«Εἰ τὸ καλῶς θνήσκειν ἀρετῆς μέρος ἐστὶ μέγιστον,
 ἡμῖν ἐκ πάντων τούτ' ἀπένειμε τύχη·
 Ἐλλάδι γὰρ σπεύδοντες ἔλευθερίην περιυθεῖναι
 κείμεθ' ἀγηράντων χρώμενοι εὐλογία» —;

“Ολα τὰ πατριωτικά ποιήματα, πὸν ἔχουν τραγουδηθῆ στὸν κόσμον, μὴν ἔχουν πηγῆ. Τῆς ὑποθήκης τοῦ Τυρταίου εἶναι παραλλαγή καὶ ἀνάπτυξη:

«Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα
 ἄνδρ' ἀγαθὸν περὶ ἧ πατρίδι μαρνάμενον»

Τοὺς κοσμοϊστορικοὺς ἄθλους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πὸν διασπάσανε τῇ μεθόρῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πῆραν διαστάσεις μυθολογικές, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπορρόφησε στὴν ψυχὴ του καὶ διατήρησε στὴ μνήμη του μὲ μύθους. Μύθους γεμάτους ὀπτασία καὶ ποίηση. Τὴν ἐπιμαρτυρία τῆς ἀθανασίας του προσωποποίησεν ὁ λαὸς στὴν ἀναδύομενη Γοργόνα, πὸν συμβολίζει τόσο πολλά...

“Ἐναν ἄλλο μεγάλο κύκλο τῆς Ἱστορίας μας, ὅταν τὸ κέντρο τοῦ βάρους τῆς ἔκλινε πρὸς τὴν Ἀνατολή, χαρακτηρίζουν τὰ Ἀκριτικά ἔπη, πὸν κ' ἐκεῖνα, ὅπως τὰ Ὀμηρικά, ἀποτελοῦν μιὰ μεγάλη ἀπόδειξη, ὅτι ποτὲ δὲν ἔχασε τὸ Ἑλληνικὸ Ἔθνος τὴ συνείδηση τῆς ἐνότητάς του καὶ τῆς συνέχειάς του, ποτὲ δὲν ἔχασε ὁ Ἑλληνικὸς πατριωτισμὸς τὸ σταθερὸ του προσανατολισμό.

Ὁ Χριστιανισμὸς διοχετεύτηκε κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο στὴν παγκόσμιά του διάδοση διὰ μέσου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπορρόφησε στὸν ὀργανισμὸ του πολὺτιμα ἀναζωογονητικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸ. Τὸ νέο θρησκευτικὸ αἶσθημα ἤρθε νὰ τονώσῃ σὲ κατάλληλην ὥρα τὸ παλιὸ ἐθνικὸ αἶσθημα. Ὁ Ἑλληνικὸς πατριωτισμὸς, πὸν δὲν τοῦ ἔλειπε ποτὲ οὔτε ἡ δύναμη τῆς φαντασίας, οὔτε ἡ δύναμη τῆς προσαρμογῆς, ἔπλασε νέες ἰδανικὲς μορφές, νέους συμπαραστάτες κ' ἐμπνευχατὲς στοὺς ἀγῶνες του. Καὶ ποιητικὰ πάλι τοὺς ἔστησε στὴ συνείδηση τοῦ πολλοῦ λαοῦ. «Μέγαν εὖρατο ἐν τοῖς κινδύνοις, Σὲ ὑπέρμαχον ἢ Οἰκουμένη,

ἀθλοφόρε τὰ ἔθνη τροπούμενος...» ψάλλει γιὰ τὸ μαῦρο καβαλλάρη, τὸ μυροβλήτη Ἅγιο Δημήτριο. «Ὡς τῶν αἰχμαλώτων ἐλευθερωτῆς καὶ τῶν πωχῶν ὑπερασπιστῆς, ἀσθενούντων ἰατρός, βασιλέων ὑπέρμαχος...» ψάλλει γιὰ τὸν ἄσπρο καβαλλάρη, τροπαιοφόρο Ἅγιο Γεώργιο, πὸν ἀκόμα σήμερα προβάλλεται σὺς πολεμικὲς μας σημαῖες, σύμβολο ἱερὸ ἀγώνων ἱερῶν νέων.

Μὲ πόσο καταφυκτικὴ ποίηση ὑμνεῖται καὶ δοξολογιέται ἡ Ὑπέρμαχος Στρατηγός! Πόσο συγκινοῦν κάθε ἀνοιξή οἱ «Χαιρετισμοὶ» τοὺς μυχὸς τῆς ψυχῆς μας! Καθὼς ἀναγεννιέται ἔξω ἡ Φύση, ἔτσι ἀναγεννιέται ἐντὸς μας ἡ πίστις...

Ἡ κακὴ πεπρωμένη ὥρα ἐσήμανε. Ἡ Πόλη, πὸν μόνη αὐτῆ, πολιορκημένη, ἀποκομμένη, ἀπὸ καιρὸ ἐτοιμοθάνατη, κρατοῦσεν ἐν τούτοις ἀπαρμειώτα ὅλης τῆς Ἀυτοκρατορίας τὸ στέμμα, τὸ σκῆπτρο, τὴν αἴγλη, ἡ Πόλη ἔπεσε! Θαρρεῖς πὸς τότε μόνον ἔπεσε κι ὅλη ἡ Ἀυτοκρατορία μαζί της... Ὁλη ἡ Ἀυτοκρατορία, πὸν ἔμοιαζε σὰ νὰ τὴν περικλείνε, ἀκόμα τάχα ὑπαρχτή, ἀκόμα τάχα ἀσχύλευτη, μέσα στὸ Κάστρο της ἡ Πόλη! Ἡ Πόλη, πὸν δὲν ἀνῆκε τὴν ὥρα ἐκείνη οὔτε στὸν Ἀυτοκράτορά της, οὔτε στοὺς κατοίκους της. Ἀνῆκε στὸ Γένος, ἀνῆκε στοὺς αἰῶνες τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους, κ' ἐκείνους πὸν πέρασαν κ' ἐκείνους πὸν θά ῥθουν. Τί ὥραϊα πὸν τὸ ἐκφράζει στὴ λιγόλογη ἀπάντησή του πρὸς τὸν Μωάμεθ τὸν Κατακτητὴ ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος!:

«Τὸ δὲ τὴν Πόλιν σοὶ δοῦναι οὔτ' ἐμοῦ ἔργον ἐστί, οὔτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ. Καὶ γὰρ κοινῇ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν...»

Ἴδου ὁ Ἑλληνικὸς Πατριωτισμὸς σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ μεγαλειώδεις ἐκδηλώσεις του! Πῶς θέλατε νὰ μὴ μαρμαρώσῃ πρὸς ἀθανασίαν τοῦ ἑνας τέτοιος βασιλιᾶς;

Θανάσιμη τὴν ὥρα ἐκείνη τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ ἡ κρίση. Οἰμώζει καὶ θρηνεῖ ἡ Ἑλληνικὴ σκέψη: «Νῦν γάρ, γράφει ὁ Ἀνδρόνικος Κάλλιστος, ἡ κοινὴ τῶν Ἑλλήνων ἐστία, ἡ διατριβὴ τῶν Μουσῶν, ἡ τῆς

ἐπιστήμης πάσης διδάσκαλος, ἢ τῶν πόλεων βασιλῆς, ἐάλω, φεῦ, χερσὶν ἀσεβῶν. Φεῦ, ὦ βασιλῆς τῶν πόλεων καὶ πατρίς, ἦτις ἐκ τῆς τοιαύτης ἀξίας δούλειον ἦμαρ εἶδες...»

Ἡ Ἑλληνικὴ ὁμως λαϊκὴ ψυχὴ ἀντιδρᾷ αἰσιόδοξα, ἀκαμπτα. Κόβει τὴ λειτουργία τῆς Ἀγιά-Σοφιάς στὴ μέση, μαρμαρώνει τὸ Βασιλιά, σκουπίζει τὰ δάκρυα στὰ μάτια τῆς Κνρὰ-Δέσποινας:

«Πάλι μὲ χρόνους μὲ καιροὺς

Πάλι δικὰ μας θά 'ναι!»

Νὰ τὸ θαῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ ὀλοφανέρωτο! Μαζὶ μὲ τὴν ἱστορικὴ εἶδηση τῆς ἀλώσεως ξετρέχει ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη στὴν Ἑλλάδα ἢ πληροφόρηση τοῦ θρύλου. Οἱ βάρβαροι μπῆκαν στὴν Πόλη, ἀλλὰ δὲ μπῆκαν στὴν ψυχὴ τοῦ Γένους. Πῆραν τὴ βασιλίδα, ἀλλὰ δὲν πῆραν τὴ βασιλεία. Τὸ Κράτος καταλύθηκε προσωρινά, ἢ Πατρίδα ὁμως ὄχι.

Μὲ τὸ κύλημα τῶν δίσεχτων ἐθνικῶν χρόνων οἱ ἀνοιχτὲς θάλασσες καὶ τὰ ψηλὰ βουνὰ τραβοῦν στίς ἀγκαλιές τους τὰ τολμηρότερα, τὰ γενναίότερα τῆς Πατρίδας τέκνα. Γεμίζουν τὰ πέλαγα Ἑλληνικὰ καράβια μὲ πολύπειρους καπετάνιους καὶ μὲ σβέλτα ναυτόπουλα. Ὁ Ἰταλικὸς Πορτολᾶνος τὸ 16^ο αἰῶνα ἐκδίδεται καὶ στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰδικὰ γιὰ τοὺς Ἑλληνες ναυτίλους. Τόσο ἔχουν πληθύνει! Γεμίζουν οἱ ξενιτεῖς σοφοὺς Ἑλληνες ἐπιστήμονες, ἱκανοὺς Ἑλληνες ἐπιχειρηματίες. Ἀρχίζουν νὰ σχηματίζονται σ' ὅλα τὰ μεγάλα πνευματικὰ κ' ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης Ἑλληνικὲς παροικίες, πὺν μὲ τὴν ἴδρυσή σχολείων ἔγιναν ἐστίες ἑλληνικῆς παιδείας, ἐστίες πατριωτικῆς δράσεως. Στὴ σκλαβωμένη Ἑλλάδα, ἐνῶ τὰ χωριὰ γεμίζουν κρυφὰ σχολεῖα, γεμίζουν τὰ βουνοτόπια παλληκάρια, Κλέφτες καὶ Ἀρματολούς. Δημιουργοῦνται αὐτόματα στὰ ὄροπέδια τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ρούμελης, τῆς Πελοποννήσου, δημιουργοῦνται ἔμπεδα κέντρα στρατιωτικῆς ἐκπαιδεύσεως, μικρὰ στρατόπεδα πολεμικῶν ἀσκήσεων. Ἐκεῖ προπαντὸς καλλιεργοῦνται σὰν ἀναπλασμένες βασικὲς ἀρετὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ Χαρακτήρα ἢ Λεβεντιά καὶ τὸ Φιλότιμο. «Καλὸς κάγαθος ἀνήρ» θὰ ἔλεγον οἱ Ἀρχαῖοι Ἑλληνες. «Λεβέντης καὶ φιλότιμος», λένε τώρα οἱ νεώτεροι. Ἄλλες συνεχεῖς πολεμικὲς ἀσκήσεις γίνον-

ται στις θάλασσες, όπου τὰ ἐμπορικά πλοῖα εἶναι ὅλα ἀρματωμένα μὲ κανόνια γιὰ ν' ἀντιμάχονται τοὺς πειρατές, γιὰ νὰ διασπᾶνε τοὺς ἀποκλεισμούς. Κ' ἐδῶ κ' ἐκεῖ, παντοῦ, χαλκεύεται μαζί μὲ τὸν ὕλικὸ καὶ ὁ ἠθικὸς ἐξοπλισμὸς τῆς Ἐθνικῆς Ἀναστάσεως. Κι ὡσὰν γιὰ νὰ μὴν διακοπῇ ἡ προαιώνια παράδοση τοῦ Ἑλληνικοῦ Πατριωτισμοῦ, ἡ ποίηση, τὸ τραγούδι, φωνητῶνει. Ἐκφράζει τὸ ἄγχος τῆς σκλαβιάς, τὴ λαχτάρα τῆς Λευτεριᾶς. Ὑμνεῖ τοὺς ἡρωϊσμούς τῶν νέων βαρβαρομάχων. Τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη καὶ τὸν Ἀκριτικὸ κύκλο διαδέχεται τὸ Δημοτικὸ Τραγούδι, πὸν μέσα στοὺς ἀνθρόρμητους στίχους του μπορεῖ νὰ ξεχωρίσῃ κανεὶς πολλὰ στοιχεῖα, πολλὰ μοτίβα ἀπὸ τίς προγενέστερες δημοφιλεῖς ραψωδίες.

Ἡ ἀδιάσπαστη ἐνότητα, ἡ ἀδιάκοπη ταυτότητα, τὸ συνεχὲς «ἀείροον» τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ διακρίνεται σ' ὅλη τὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη μέσα στις ἀνανεούμενες πτήσεις τῆς ἐθνικῆς φαντασίας, συγκινήσεις τῆς ἐθνικῆς εὐαισθησίας. Τὸ Δημοτικὸ Τραγούδι γίνεται σιὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς τὸ ἀσφαλέστερο μέσο τηλεπικοινωνίας καὶ ἀλληλοεπιδράσεως ἀνάμεσα στις διάφορες Ἑλληνικὲς περιφέρειες, ἀνάμεσα σιὰ ὄρεινὰ λημέρια τῆς Κλεφτουριᾶς. Ἀπὸ αὐτὸ μαθαίνει ὁ Κατσαντώνης τῆς Εὐρυτανίας τ' ἀνδραγαθήματα τοῦ Ζαχαριᾶ στῆς Ἀρκαδιᾶς τὰ διάσελα.

Ὁ Ἑλληνικὸς Πατριωτισμὸς παραστέκει στὴ βίωση τῆς Φυλῆς, ἄγρο-πνο Στοιχείο, καὶ τροφοδοτεῖ τὸ λίκνο κάθε νέας γενεᾶς, πὸν ἔρχεται, μὲ τὸ ἀθάνατο γάλα τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων. Ἀναλλοίωτο εἶναι σιὰ βαθύτερα συστατικά του τὸ γάλα τοῦτο, ὡσὰν νὰ σταλάζῃ ἀκόμα ἀπὸ τοὺς μαστοὺς τῆς Ἀμάλθειας.

Πόσο ζωντανὴ ἦταν στοὺς σκλάβους τῆς Τουρκοκρατίας ἡ μνήμη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ μεγαλείου, τὸ διαπιστώνει κανεὶς εὐκόλα προσέχοντας τὰ θούρια, τίς διακηρύξεις, τὰ διαγγέλματα τοῦ 1821. Σὲ ὅλα σχεδὸν προηγεῖται σὰν κύριον ἔναυσμα, σὰν ἀσφαλὲς διεγερτικόν, ἡ ὑπόμνηση τῆς προγονικῆς δόξας καὶ ἀκολουθεῖ ἡ διεκτραγώδηση τῶν δεινῶν τῆς δουλείας.

Τὸν πατριωτισμὸν αὐτὸ τῶν Ἑλλήνων, μὲ τὴν ὑπερούσια ποιότητά του, τὸν ἀξιοποίησεν ἐντατικά ἡ γενεὰ τοῦ 1821, γιὰ νὰ χαρίσῃ στὴν Ἱστορίαν μας ἓνα νέον Ἑλληνικὸ θαῦμα παγκόσμιας προβολῆς καὶ σημασίας.

Ἄλλὰ μποροῦμε νὰ τὸ ποῦμε, μὲ ὅσο σεμνὴ αὐτοαξιολόγηση, ὅτι δὲν ὑπέ-
ρησαν οἱ σύγχρονες γενεές. Σ' ὅλες τὶς κρίσιμες ἱστορικὲς ὥρες ὑψώθηκαν
πραγματικὰ σὲ ἀνώτατα ἐπίπεδα ἐκπληρώσεως τοῦ πατριωτικοῦ χρέους μὲ
πίστη, μὲ ἐνθουσιασμό, μὲ αὐταπάρηση, μὲ θυσία. Τὸ μαρτυροῦν οἱ ἐνδο-
ξοὶ ἀπελευθερωτικοὶ ἀγῶνες τοῦ 1912 καὶ 1913, ἡ Μικρασιατικὴ ἀκριτικὴ
ἐκστρατεία, τὸ περιλάλητον «Ὅχι» τοῦ 1940, ἡ ἐθνικὴ ἀντίσταση στὰ χρό-
νια τῆς Κατοχῆς. Τὸ μαρτυροῦν ἀκόμα σήμερα οἱ συνεχιζόμενοι ἡρωϊκοὶ
ἀγῶνες τῆς Κύπρου καὶ τῆς Βορείας Ἡπείρου ἢ ἐλπιδοφόρα ἀπαντοχί.

Ἡ γενεά μας μπορεῖ νὰ γονυπετήσῃ μπροστὰ στὸ ἐθνικὸ θυσιαστήριο
μὲ καθαρὴ τὴ συνείδηση καὶ νὰ ψιθυρίσῃ κατανυχτικὰ τὸ «νῦν ἀπολύοις».
Παραδίνει σὺς ἐπερχόμενες γενεές τὴν ἱερὴ παρακαταθήκη τοῦ πατριωτι-
σμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἀμίαντη, ἀλύμαντη, ἀλώβητη.

Ἄλλ' ὄχι χωρὶς ἀνησυχίες γιὰ τὴ μελλοντικὴ τῆς ἐπιβίωση. Οἱ ἀνησυ-
χίες δὲν ὀφείλονται σὲ συμπτώματα ἐσωτερικῆς βιολογικῆς ἐξασθενίσεως τοῦ
ἐθνικοῦ ὀργανισμοῦ. Ὀφείλονται σὺς ἐξωτερικὲς γενικὲς ἀτμοσφαιρικὲς συν-
θῆκες. Ὁ κόσμος ὀλόκληρος διέρχεται σήμερα μὲ πολυτάραχη περίοδο κα-
θολικῆς κρίσεως. Ὁ ζωδιακὸς κύκλος θαρρεῖς διαταράσσεται. Θαρρεῖς καὶ
ὄλη ἡ Γῆ δοκιμάζει μεταβολὴ τῆς τροχίᾳς τῆς, τῆς περιστροφῆς τῆς, τῶν
βασικῶν τῆς φυσικῶν νόμων τῆς ἔλξεως καὶ τῆς βαρύτητος. Θαρρεῖς πὼς
ἔχει χάσει ἡ Γῆ μας τὴν πνεῖδα τοῦ προσανατολισμοῦ τῆς στὸ Σῦμπαν! Θὰ
μοῦ ἐπιτρέψῃ ὁ ἀγαπητὸς συνάδελφος κ. Π. Κανελλόπουλος νὰ χρησιμο-
ποιήσω μιὰ δική του φράση («Ἀπὸ τὸ Μαραθῶνα στὴν Πύδνα»): «... Κιν-
δυνεύει ἡ ἴδια ἡ Γῆ πὸν ἐπάνω τῆς βαδίζουμε καὶ χιτίζουμε. Κινδυνεύουν
τὸ λίκνο καὶ τὸ μνήμα μας, ὁ ὄρθρος καὶ ὁ ἐσπερινὸς τῆς ἀνθρώπινης
ψυχῆς».

Ἐν ὄψει τῶν κινδύνων τούτων, (ποῦ προσωπικὰ αἰσιοδοξῶ ὅτι θὰ
ὑπερηγήσῃ καὶ θὰ ἀντιπαρέλθῃ ἡ Ἀνθρωπότης), διάλεξα γιὰ θέμα τῆς
σημερινῆς μου ὀμιλίας τὸν Πατριωτισμὸ τῶν Ἑλλήνων. Γιὰ νὰ ὑπομνήσω
ἀπὸ τὸ πνευματικὸ τοῦτο Βῆμα στὸ Πανελλήνιο τὴν ἐξαίρετη ποιότητα τοῦ
Ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ, τὴν ἄφθιτη ζωοποιό του ἰσχύ, τὴν ἀξεπέραση
οὐσιαστικὴ του ἀξία. Γιὰ νὰ τονίσω ὅτι σὲ τούτη τὴν ὥρα τῶν ὀλοκληρωτι-

κῶν, τῶν διαστημικῶν, τῶν Γαλαξιακῶν — θὰ ἔλεγα — κινδύνων, ἄλλο σωσίβιο δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἢ Ἑλλάς ἀπὸ τὸ ζωντανό, τὸ ἐνεργό, τὸ κινητοποιημένο πατριωτικὸ αἶσθημα τῶν τέκνων της. Τὸ αἶσθημα αὐτό, προαιώνια διαποτισμένο ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Ἐλευθερίας, καὶ ἀπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, ἐμπλουτισμένο μὲ τὸ Χριστιανικὸ εὐλόγημα τῆς ἀγάπης, τῆς ἀλληλεγγύης, τῆς εὐδοκίας, ἀποτελεῖ ἀξίαν ἀναντικατάστατη καὶ ἀπαράγραφτη. Ἐχοντας κλείσει στὶς ψυχές μας τὸν ἀδαπάνητον αὐτὸν παραδομένο μας θησαυρό, εἴμαστε αὐτάρκεις, αὐτοδύναμοι, αὐτοκυρίαρχοι. Καμμιά δοκησίσοφη θεωρία, κανένα καινόδοξο δόγμα, καμμιά νεωτεριστικὴ διδαχὴ δὲν μπορεῖ νὰ προσθέσῃ τίποτα περισσότερο χρήσιμο στὸν ψυχικὸ μας ἐξοπλισμό. Οἱ ἐπιστημονικὲς γνώσεις ἄς πλουτίζουν τὸ πνεῦμα μας. Οἱ καλλιτεχνικὲς δημιουργίες ἄς λεπταίνουν τὴν εὐαισθησία μας. Οἱ ἀνέσεις τῆς ζωῆς ἄς εὐκολύνουν τὸν καθημερινὸ μας κάματο. Ἀλλὰ τὸ ἄδυτο τῆς ψυχῆς μας ἄς κυριαρχεῖται ἀνένδοτα ἀπὸ τὸ πατροπαράδοτο Στοιχεῖο τοῦ Ἑλληνικοῦ Πατριωτισμοῦ!

Ἡ νέα γενεὰ ἄς ἔχει ὑπ' ὄψιν της ὅτι βέβαια ἡ πρόοδος εἶναι νόμος καὶ δρόμος τῆς ζωῆς. Πρὸς αὐτὴν θὰ βαδίσουν ἀναπότρεπτα οἱ νέοι μας. Μποροῦν νὰ βαδίζουν μὲ ὀρμὴ, ἀλλὰ ὄχι ποτὲ μὲ ἀφηγισμὸ. Ἡ πρόοδος δὲν εἶναι σιγμιαία τρέλλα, εἶναι συνεχόμενο νόημα. Δὲν εἶναι ἀνατροπὴ, εἶναι ἀνέλιξη. Προχωρεῖ κρατῶντας σφιχτὰ στὸ χέρι τὸ νῆμα τῆς παραδόσεως. Δὲν εἶναι ἀλήτισσα γεννημένη στὸ δρόμο ἀπὸ ἄγνωστο πατέρα καὶ ἀπὸ ἄγνωστη μητέρα ἢ πρόοδος. Εἶναι νόμιμο τέκνο τοῦ Νοῦ καὶ τῆς Παραδόσεως. Καὶ μόνον μὲ τὸν τίτλον αὐτὸν εἶναι πραγματικὴ, οὐσιαστικὴ, δημιουργικὴ πρόοδος. Εἶναι ζῶσα μήτρα ἱκανὴ νὰ γεννήσῃ καὶ αὐτὴ νέα παράδοση. Τὴν πρόοδο θὰ καταλύσῃ ἀναπόφευχτα ἄλλη πρόοδος. Ἀλλὰ πρόοδος ποὺ θὰ παρέλθῃ χωρὶς ν' ἀφήσῃ πίσω δική της παράδοση δὲν ὑπῆρξε ἀληθινὴ πρόοδος. Οἱ νεωτερισμοὶ ἐπαληθεύονται μόνον ἀπὸ τὴν παλαίωσή τους.

Οἱ νεαροὶ Ἕλληνες, ποὺ ἔχουν τὴν ἐνδοξότερη ἐθνικὴ παράδοση τοῦ κόσμου, ὀφείλουν νὰ μὴν ἀπαρνηθοῦν ποτὲ τὰ πολλὰ καὶ πολυδύναμα ζωντανὰ στοιχεῖα της. Τὰ ζωντανὰ στοιχεῖα τῆς προόδου θὰ τοὺς τὰ προσφέρῃ

ή ζωή στη διαδρομή της. Τα ζωντανά όμως στοιχεῖα τῆς παραδόσεως πρέπει οἱ ἴδιοι νὰ τὰ ἀποθησαυρίζουν στήν ψυχική τους ἀποσκευή. "Ἄς μὴν τὸ λησμονήσουν, ἄς μὴν τὸ παραλείβουν ποτέ! Ποτὲ ἄς μὴν ὑποτιμήσουν τὴν ἀξία τους καὶ τὴ χρησιμότητά τους οἱ νεώτεροί μας" Ἕλληνες!

Πόσο εἶμαι εὐτυχῆς θέλοντας νὰ πιστεύω ὅτι τὶς ἡμέρες αὐτὲς πὺ πανηγυρίζουμε τὴν ἐπέτειο τῆς Παλιγγενεσίας μας, οἱ νέοι βλαστοὶ τῆς Ἑλλάδος αἰσθάνονται τοὺς ἴδιους ἐθνικοὺς παλμοὺς καὶ τὰ ἴδια πατριωτικὰ ρίγη, δοκιμάζουν τὸν ἴδιο συνεπαρμό, τὴν ἴδια εὐφρόσυνη πατριωτικὴ μέθη μὲ ἡμᾶς τοὺς παλαιότερους! Ἐγνοὺς πατριωτικοὺς παλμοὺς καὶ γνήσια πατριωτικὰ ρίγη τοὺς κληρονομοῦμε. Τὸ πνεῦμα τῆς Ἐλευθερίας, τὴ δίψα τῆς Ἀλήθειας, τὴ λατρεία τῆς Ὁμορφιάς τοὺς παραδίνουμε. "Ἄς τὰ ἐνσωματώσουν στὸ εἶναι τους!" Ἄς τὰ ἐμβολιάσουν στὶς καρδιές τους! Ἄς τὰ ἐμφωλεύσουν στὶς ψυχές τους! Γιὰ νὰ ἐπαναλάβουν κι αὐτοὶ στὶς ἡμέρες τους κάποιον νέο Ἑλληνικὸ θαῦμα, ὀφειλόμενο κ' ἐκεῖνο στὸ θεόπνευστο, γι' αὐτὸ μεγαλόφρονα, γι' αὐτὸ μεγαλοεργό, Πατριωτισμὸ τῶν Ἑλλήνων!